

Олександр Юга
Кам'янець-Подільський

ПЕРСПЕКТИВИ КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ ПІД «ОПІКОЮ» МОСКВИ ПІСЛЯ 1654 Р. В ПОГЛЯДАХ АЛЬБРЕХТА СТАНІСЛАВА І ЯНУША РАДЗИВІЛЛІВ

У статті з'ясовується сутність української політики Московії після прийняття Б. Хмельницьким на початку 1654 р. царської протекції через призму поглядів представників політичної еліти Великого князівства Литовського середини XVII ст. – великого канцлера Альбрехта Станіслава Радзивілла та віленського воєводи, польного гетьмана Януша Радзивілла. Визначено чинники, які впливали на сприйняття й оцінки литовською владною верхівкою задумів і цілей Москви щодо козацької України.

З'ясовано, що з однієї сторони застереження литовськими урядовцями українсько-го гетьмана щодо небезпеки з боку Москви були одним зі способів досягнення розриву українсько-російського військового союзу (а це було головне завдання польсько-литовської політики) та повернення козацької України до складу Речі Посполитої шляхом створення різко негативного образу Московської держави. Проте, з іншої сторони – засвідчували реальне розуміння представниками литовської правлячої верхівки того, що Москва після Переяслава дійсно розпочне «опікуватися» козацькою Україною, але виключно в контексті властивого для Кремля бачення подальшого місця українських земель у складі Московської держави. По-суті, в їх розумінні йшлося про перетворення козацької України та всього українського суспільства у «підданих холопів».

Ключові слова: Річ Посполита, Велике князівство Литовське, еліта, Московія, козацька Україна.

Одним із найактуальніших питань нашого сьогодення, яке активно обговорюється науковцями, політиками та суспільством в цілому, а також європейською спільнотою, є українсько-російські відносини, вірніше військова агресія Кремля по відношенню до України. Відразу зауважимо, що загарбницька політика Москви щодо українських земель не є чимось новим та має глибокі історичні корені. Одним з періодів, який дозволяє чітко простежити її «дружні» наміри щодо нашої держави є час після Переяслава 1654 р.

Проблеми української політики Московії в середині XVII ст. вже торкалися у своїх дослідженнях В. Брехуненко¹, А. Бульвінсь-

¹ *Брехуненко В.* Східна брама Європи. Козацька Україна в середині XVII – XVIII ст. / В. Брехуненко. – К.: Темпора, 2014. – 503 с.

кий², В. Газін³, В. Горобець⁴, В. Смолій і В. Степанков⁵, Я. Федорук⁶, Т. Чухліб⁷, Г. Санін⁸, К. Бобятинський⁹, Я. Качмарчик¹⁰, К. Коссаржецький¹¹, М. Матвійов¹², З. Вуйцік¹³ та ін. Проте, з'ясування її цілей та сутності через призму поглядів представників власне литовської політичної еліти не було предметом спеціального дослідження, що і зумовлює актуальність пропонованої статті.

² Бульвінський А. Українсько-російські взаємини 1657–1659 років в умовах цивілізаційного розмежування на Сході Європи / А. Бульвінський. – К., 2008. – 680 с.

³ Газін В. В. Зовнішня політика Московської держави напередодні та з початком російсько-польської війни 1654–1667 рр. / В. В. Газін // Наукові праці КПНУ ім. І. Огієнка: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 18: На пошану професора В. С. Степанкова. – С. 392–401.

⁴ Горобець В. «Волимо царя східного»: Український гетьманат та російська династія до і після Переяслава / В. Горобець. – К.: Критика, 2007. – 464 с.

⁵ Смолій В. А. Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет: наукове видання / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Темпора, 2009. – 680 с.; *Йх же*. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.) / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 448 с.

⁶ Федорук Я. О. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття / Я. О. Федорук. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 623 с.; *Його ж*. Переговори Речі Посполитої з Москвою і укладання Віленського миру (1654–1656) / Я. Федорук // Переяславська рада 1654 року (Історіографія та дослідження). – К.: «Смолоскип», 2003. – С. 796–861; *Його ж*. Українська проблема на віленських переговорах між Річчю Посполитою та Росією восени 1656 р. / Я. О. Федорук // УІЖ. – 2012. – Вип. 5. – С. 52–64.

⁷ Чухліб Т. В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. / Т. В. Чухліб. – К.: Арістей, 2005. – 640 с.; *Його ж*. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. – 3-тє вид., випр. і доповн. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – 616 с.

⁸ Санін Г. А. Россия, Украина и Трансильвания в системе международных отношений середины XVII в. / Г. А. Санін // Государственность, дипломатия, культура в Центральной и Восточной Европе XI–XVIII веков. – М.: Наука, 2005. – С. 100–125.

⁹ Bobiatyński K. Od Smolenska do Wilna. Wojna Rzeczypospolitej z Moskwa, 1654–1655 / K. Bobiatyński. – Zabrze: Inforteditions, 2004. – 286 s.

¹⁰ Kaczmarczyk J. Uгода w Perejaśławiu – konieczność czy wybór? / J. Kaczmarczyk // Małopolskie Studia Historyczne. – 1982. – R. 25. – S. 413–435.

¹¹ Kossarzecki K. Szlachta litewska wobec panowania szwedzkiego i moskiewskiego w okresie załamania Rzeczypospolitej przełomu 1655 i 1656 roku / K. Kossarzecki // Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej Obojga Narodów ze Szwecją w XVII wieku. – Warszawa: DiG, 2007. – S. 277–301.

¹² Matwijow M. Koncepcje polityki Janusza Radziwiłła w latach 1648–1655. Proba interpretacji / M. Matwijow / Z dziejów i tradycji Srebrnego Wieku. Studia i materiały pod red. J. Pietrzaka // Acta Universitatis Wratislaviensis. – Wrocław, 1990. – № 1108. – Historia LXXV. – S. 33–42.

¹³ Wójcik Z. Wielkie Księstwo litewskie wobec Szwecji, Rosji i powstań kozackich / Z. Wójcik // Przegląd Wschodni. – Warszawa, 1991. – T. I. – Z. 3. – S. 557–593.

Зауважимо, що на сьогоднішній день у суспільстві ще можна почути звинувачення на адресу Б. Хмельницького за те, що «віддав українські землі в руки православного царя». Проте, вони не мають під собою жодних підстав. Щодо оцінки прийняття Б. Хмельницьким у 1654 р. царської протекції, схилиємося до позиції дослідників, які вважають такий крок гетьмана доцільним. Найвагомішим аргументом на користь такої думки вважаємо вкрай несприятливу геополітичну ситуацію, в яку потрапила козацька Україна станом на кінець 1653 – початок 1654 рр. Уже не було можливості для маневру, затягування часу або вибору з-поміж декількох варіантів. Чому? На перший погляд, Військо Запорозьке не було зв'язане жодними договорами й зобов'язаннями: Зборівський договір був зірваний польською стороною ще на початку 1651 р.; Білоцерківський юридично ніколи й не набував чинності, оскільки не був затверджений сеймом, а в результаті перемоги під Батогом на початку червня 1652 р. українська сторона фактично відновила територію держави, визначену в угоді під Зборовом; у грудневих переговорах 1653 р. під Кам'янцем українські представники взагалі участі не брали. Складається враження, що козацька Україна нарешті досягла геополітичної свободи. Проте, насправді все було значно складніше, адже Кам'янецька угода повністю ігнорувала інтереси козацької України й передбачала її окупацію коронними військами¹⁴. Хан ставав союзником Речі Посполитої. Не можна було покладатися також на допомогу Валахії, Молдавії та Трансильванії, з якими відносини були зіпсовані з одного боку реалізацією династичних планів українського гетьмана (шлюб в серпні 1652 р. Тимоша з Розандою), а з іншого – походами українських військ під керівництвом Т. Хмельницького у Молдавію (початок травня 1653 р.) та Валахію (кінець травня 1653 р.). Останні загострили відносини з турецьким султаном, оскільки йшлося про втручання на терени васально залежних від нього князівств. У таких умовах сподіватися на захист та військову допомогу дійсно можна було лише з боку Московської держави, тим більше, що керівництво останньої нарешті офіційно задекларувало курс на підтримку козацької України.

Отже, приймаючи в січні 1654 р. протекцію Олексія Михайловича, гетьман вбачав у Москві виключно військового союзника, з допомогою якого вдалося б остаточно розгромити Річ Посполиту та завершити возз'єднання українських земель в етнічних межах Української держа-

¹⁴ *Степанков В.* Жванецька кампанія 1653 року та її наслідки для козацької України: джерела до вивчення теми (на допомогу викладачам, учителям, студентам та краєзнавцям) / В. Степанков, В. Степанков // Проблеми дидактики історії. – 2015. – Вип. 6. – С. 36.

ви – від Вісли до московського кордону. Це і була основна мета, і не більше того! Інше питання, як цим відразу ж вирішили скористатися в Москві? Саме на ці аспекти пропонуємо подивитися через призму поглядів двох представників політичної еліти Великого князівства Литовського середини XVII ст. – великого канцлера Альбрехта Станіслава Радзивілла та віленського воєводи, польного гетьмана Януша Радзивілла.

Щодо причин, які спонукали Б. Хмельницького негайно укласти на початку 1654 р. військовий союз з Московією, перший з двох вищеназваних урядовців називав результати Жванецької кампанії кінця 1653 р., зокрема укладення 15 грудня між кримським ханом та польським королем Кам'янецької угоди. За його словами, «Хмельницький, охоплений почуттям ненависті, коли побачив, що наші уклали мир з татарами, звернувся за допомогою до Москви й цього місяця (січень 1654 р. – *Авт.*) склав присягу цареві в місті Переяславі»¹⁵. Як бачимо, чітко вказується саме про факт принесення присяги, а не добровільну передачу гетьманом у підпорядкування царя українських земель. Проте, зі слів того ж Альбрехта Радзивілла стає зрозуміло, що саме так оцінювали ситуацію (хотіли бачити) та сприймали переяславські події у Москві, «за варварським звичаєм» якої «цар називає своїми підданими всіх холопів». Тобто, у розумінні державного чиновника Речі Посполитої саме такий статус – «підданих холопів» в складі Московської держави – готувався козацькій Україні російським урядом. Вагомим аргументом для литовського канцлера були конкретні заходи Кремля на теренах козацької України відразу ж після Переяслава: «московитин зараз же зайняв міста й замки, зокрема Київ, вислав двох воєвод і наказав збудувати фортецю біля собору святої Софії»¹⁶. Саме так виглядала «допомога» Б. Хмельницькому в розбудові та зміцненні Української держави! Тобто, якщо і йшлося з боку Москви про зміцнення, то лише своєї присутності на теренах козацької України через систему воєводського правління.

У свою чергу литовський польний гетьман Я. Радзивілл, дізнавшись вже про прийняття Б. Хмельницьким протекції Олексія Михайловича, висловив тривогу з цього приводу (до речі, він першим на початку лютого отримав інформацію про цю подію – до Варшави відомості надійшли лише 21 лютого¹⁷). За його словами, «Боронь Боже, аби козаки мали за-

¹⁵ *Radziwiłł A. S. Pamiętnik o dziejach w Polsce / A. S. Radziwiłł. – Warszawa, 1980. – Т. III: 1647–1656. – S. 404.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – Т. 3: (1651–1654 рр.) / Упорядн. о. Ю. Мицик. – К., 2014. – С. 141–144; *Kubala L. Wojna moskiewska r. 1654–1655 / L. Kubala. – Warszawa, 1910. – S. 100.*

лишитися при Москві! Не лише з Білою Руссю і з Україною, але і з рештою Литви, підшитою до Русі, нам довелося б попрощатися навіки, а також з іншими провінціями руського народу»¹⁸.

Виникає питання, перспектива «навіки попрощатися» з окресленим регіоном пов'язувалася Я. Радзивілом з можливістю утвердження за підтримки Московії самостійної Української держави (саме такого результату очікував Б. Хмельницький від військового союзу з Москвою), чи з чимось іншим? Вважаємо, що в наведених рядках чітко простежується значно реалістичніше сприйняття литовським урядовцем намірів царя відразу ж після січневих подій в Переяславі, аніж навіть самим Б. Хмельницьким. Аналіз поглядів Я. Радзивілла засвідчує розуміння ним того, що Москва аж ніяк не допомагатиме гетьманові розбудувати Українську державу, а навпаки – всі зусилля спрямує на підпорядкування останньої своїй владі. Вже в середині лютого Я. Радзивілл отримав повідомлення від шляхтича Семена Павші про те, що «Москва має поставити в Києві потужний гарнізон. Другий мають поставити вони в Чернігові, а третій – у Переяславі»¹⁹.

Не виключено, що такому баченню подій посприяв також попередній негативний досвід взаємин Великого князівства Литовського з Московською державою, а також обізнаність з її самодержавними порядками й породженими ними територіальними апетитами – Смоленська війна розпочалася в 1632 р. наступом російської армії саме на Литву. Зрозуміло, для литовських владних кіл було абсолютно очевидним бажання царя повернути втрачений після невдалої для Московії війни 1632–1634 рр. Смоленськ. Саме тому ще у 1648 р. у представників литовської еліти значну тривогу викликали відомості не стільки про перемоги війська Б. Хмельницького біля Жовтих Вод і під Корсунем, як інформація про смерть 20 травня короля Владислава IV. Адже вони побоювалися, що важким становищем Речі Посполитої у період безкоролів'я може скористатися саме Московія, розпочавши наступ на литовські землі²⁰. В цьому контексті активізація Москвою своєї зовнішньої політики наприкінці 1653 – початку 1654 рр. (впродовж 1648–1653 рр. вона займала позицію стороннього, але дуже пильного спостерігача подій), підтвердженням чого стала згода прийняти Б. Хмельницького «під високу царську руку»

¹⁸ *Wójcik Z.* Wielkie Księstwo litewskie wobec Szwecji, Rosji i powstań kozackich / *Z. Wójcik // Przegląd Wschodni.* – Warszawa, 1991. – Т. I. – З. 3. – С. 578–579.

¹⁹ Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – Т. 3: (1651–1654 рр.) / Упорядн. о. Ю. Мицик. – К., 2014. – С. 144.

²⁰ *Radziwiłł A. S.* Pamiętnik o dziejach w Polsce / *A. S. Radziwiłł.* – Warszawa, 1980. – Т. III: 1647–1656. – С. 77.

була достатньо вагомим аргументом на користь саме такого сприйняття цілей царської політики. Тобто, у сприйнятті литовських урядовців все, що цікавило царя в козацькій Україні – це її мілітарний потенціал, який можна було використати проти Речі Посполитої, але насамперед проти власне Литви. Як повідомляв в листі до Я. Радзивілла від 11 лютого згаданий вже С. Павша, «тут (в козацькій Україні – *Авт.*) вже треба таких близьких сусідів сподіватися (російських військ – *Авт.*), що ніскільки не зменшить нашої пильності й обережності»²¹. В усіх інших відношеннях доля козацької України у Москві була вирішена – «піддані» і крапка.

Наприкінці лютого 1654 р. Я. Радзивілл видав універсал до населення козацької України, в якому містився заклик повернутися до вірності Речі Посполитій. В ньому Московію він називав «віроломним неприятелем московським, який від підданих його королівської милості і Речі Посполитої вимагає присяги підданства», а також просив «того ярма, гіршого від поганської неволі, на себе не брати»²². Варто відзначити, що подібного змісту універсали литовського гетьмана до українського населення викликали занепокоєння у Москві. Так, цар Олексій Михайлович, отримавши інформацію про заходи Я. Радзивілла, в листах, написаних в першій половині квітня до Б. Хмельницького, закликав гетьмана та все Військо Запорозьке не вірити жодним обіцянкам литовського гетьмана та бути вірним даній царю присязі, а «тих людей, з якими такі листи надіслані будуть, затримувати до нашого царської величності наказу»²³. Очевидно небезпека для Москви подібних універсалів до українського населення була зумовлена обізнаністю литовського польного гетьмана з справжньою сутністю царського режиму та його територіальними апетитами щодо козацької України, що могло, за умов їх поширення у великих кількостях, кинути тінь на «опікунську» політику Москви.

Потрібно зазначити, що оцінки Я. Радзивілла перспектив реально-го становище козацької України під протекцією Московії співпадали з оцінками коронних урядовців. Так, в листі чернігівського воеводи Єжи Тишкевича до коронного канцлера Стефана Корицінського від 1 березня 1654 р. зазначалося, що «з Москви було оголошено таке: хто хоче з селян, зі шляхти чи козаків бути під московською владою, щоб приєднувались до них під присягою, а хто не хоче, то щоб відійшов за Тетерев. Тільки й того, що ніякої тиранії не буде щодо тих котрі відступлять [за Тетерів] і добровільно від них відійдуть. А тим, які прийдуть до них (Москви)

²¹ Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – Т. 3: (1651–1654 рр.) / Упорядн. о. Ю. Мицик. – К., 2014. – С. 146.

²² Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – СПб.: Тип. брат. Пантелеевых, 1878. – Т. 10: 1653–1654. – С. 551–554.

²³ Там само. – С. 563–564, 570–573, 575–576.

обіцяють царське жалування й усякі вольності». Проте, автор листа зауважував, що «смерті подібні ці обіцянки»²⁴.

25 червня Я. Радзивілл в листі до Б. Хмельницького закликав, щоб «не брав на себе тягяря, гіршого поганської неволі! Бо вони (цар та його урядовці – *Авт.*), якщо спочатку б і попускали (були поблажливі), пізніше стали б тяжкі і нестерпні, і ніколи б їх вже не можна було позбутись». Для запевнення в правдивості своїх слів «Богом присягався». Переконавав гетьмана, що «ваша милість так далеко зайшов, що з того вийти не зможеш і не знайдеш способу». На завершення радив добре обдумати перспективу відносин з Москвою та повернутися «до давньої служби Речі Посполитій»²⁵. Восени того ж 1654 р. він знову запевняв гетьмана, що «царська неволя буде далеко важча, ніж та, з котрої Війську Запорозькому пощастило вийти»²⁶. З однієї сторони наведені слова можна трактувати як один зі способів досягнення розриву українсько-російського військового союзу (а це було головне завдання польсько-литовської політики) та повернення козацької України до складу Речі Посполитої шляхом створення різко негативного образу Московської держави. Проте, не можна ігнорувати того факту, що для литовських урядовців основна мета політики Москви щодо козацької України після Переяслава зводилася до розширення підконтрольних територій і не більше того.

Цікавими є оцінки Я. Радзивіллом становища православної віри після прийняття царської протекції. Здавалося б у випадку відносин з православною Московською державою не могло бути мови про жодні обмеження православ'я. Натомість Я. Радзивілл стверджував (на початку 1655 р.), що «москалі вдягнули на Військо Запорозьке ярмо гірше від поганської неволі». В листах до Івана Золотаренка литовський гетьман писав, що «союз з москалями, які ніколи нікому не дотримали даного слова, є шкідливим для вільностей віри (православної) і Війська Запорозького»²⁷. Очевидно, йшлося про спробу звернути увагу Б. Хмельницького, урядовців та представників православного духовенства на небезпеку підконтрольності Київської метрополії московському патріархату й перетворення православ'я на один з інструментів підкорення козацької України.

²⁴ Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648 – 1658 рр. – Т. 3: (1651–1654 рр.) / Упорядн. о. Ю. Мицик. – К., 2014. – С. 150.

²⁵ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – СПб., 1889. – Т. XIV. – С. 133–134.

²⁶ Грушевський М. С. Історія України-Руси / М. С. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1997. – Т. IX. – Ч. 2: 1654–1657. – С. 950.

²⁷ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – СПб., 1889. – Т. XIV. – С. 547–550.

Отже, як А. С. Радзивілл, так і Я. Радзивілл, говорячи про реальну загрозу для Речі Посполитої назавжди втратити козацьку Україну, пов'язували її не зі зміцненням власне Української держави, а з перспективою панування на її теренах Московії. Прослідковується чітке розуміння ними того, що Москва після Переяслава дійсно розпочне «опікуватися» козацькою Україною, але виключно в контексті властивого для Кремля бачення подальшого місця українських (і не лише!) земель в складі Московської держави. По-суті, в їх розумінні йшлося про перетворення козацької України та всього українського суспільства у «підданих холопів». Реальні заходи російського уряду впродовж наступних років після Переяслава лише підтвердили прогнози обох представників литовської політичної еліти.

REFERENCES

1. Akty, odnosyashhiesya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rossii. (1878). SPb.: Tip. brat. Panteleevykh. T. 10: 1653–1654. [in Russian].
2. Akty, odnosyashhiesya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rossii. (1889). SPb.: Tip. F. Eleonskogo i K°. T. 14: 1654–1655. [in Russian].
3. *Bobiatyński, K.* (2004). Od Smolenska do Wilna. Wojna Rzeczpospolitej z Moskwa, 1654–1655. Zabrze: Inforteditions. [in Polish].
4. *Brekhunenko, V.* (2014). Skhidna brama Yevropy. Kozats'ka Ukraina v seredyni XVII – XVIII st. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
5. *Bul'vins'kyj, A.* (2008). Ukrain's'ko-rosijs'ki vzaiemyny 1657–1659 rokiv v umovakh tsyvilizatsijnoho rozmezhuвання na Skhodi Yevropy. Kyiv. [in Ukrainian].
6. *Chukhlib, T. V.* (2005). Het'many i monarkhy. Ukrain's'ka derzhava v mizhnarodnykh vidnosynakh 1648–1714 rr. Kyiv: Aristej. [in Ukrainian].
7. *Fedoruk, Ya. O.* (2011). Vilens'kyj dohovir 1656 roku: Skhidnoievropejs'ka kryza i Ukraina u seredyni XVII stolittia. Kyiv: Vydavnychij dim «Kyievo-Mohylians'ka akademiia». [in Ukrainian].
8. *Fedoruk, Ya.* (2003). Perehovory Rechi Pospolytoi z Moskvoiu i ukladannia Vilens'koho myru (1654–1656). Pereiaslavs'ka rada 1654 roku (Istoriografii ta doslidzhennia), pp. 796–861. [in Ukrainian].
9. *Fedoruk, Ya. O.* (2012). Ukrain's'ka problematyka na vilens'kykh perehovorakh mizh Richchiu Pospolytoiu ta Rosiieiu voseny 1656 r. Ukrain's'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal, no. 5, pp. 52–64. [in Ukrainian].
10. *Hazin, V. V.* (2008). Zovnishnia polityka Moskovs'koi derzhavy naperedodni ta z pochatkom rosijs'ko-pol's'koi vijny 1654–1667 rr. Naukovi pratsi K-PNU im. I. Ohienka: Istorychni nauky, (18), pp. 392–401. [in Ukrainian].

11. *Horobets', V.* (2007). «Volymo tsaria skhidnoho»: Ukrain's'kyj het'manat ta rosij's'ka dynastiia do i pislia Pereiaslava. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].
12. *Hrushevs'kyj, M. S.* (1997). Istoriiia Ukrainy-Rusy. Kyiv: Naukova dumka. T. IX. Ch. 2: 1654–1657. [in Ukrainian].
13. *Kaczmarczyk, J.* (1982). Ugoda w Perejasławiu – konieczność czy wybór? *Małopolskie Studia Historyczne*, (25), pp. 413–435. [in Polish].
14. *Kossarzecki, K.* (2007). Szlachta litewska wobec panowania szwedzkiego i moskiewskiego w okresi załamania Rzeczypospolitej przełomu 1655 i 1656 roku. *Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej Obojga Narodów ze Szwecją w XVII wieku*, pp. 277–301. [in Polish].
15. *Kubala, L.* (1910). Wojna moskiewska r. 1654–1655. Szkice historyczne, (3). [in Polish].
16. *Matwijow, M.* (1990). Koncepcje polityki Janusza Radziwiłła w latach 1648–1655. Proba interpretacji. *Z dziejow i tradycji Srebrnego Wieku. Studia i materiały pod red. J. Pietrzaka*, 1108, pp. 33–42. [in Polish].
17. *Mytsyk, Yu.* (Comp.). (2014). Dzherela z istorii Natsional'no-vyzvol'noi vijny ukrains'koho narodu 1648–1658 rr. T. 3: (1651–1654 rr.). Kyiv. [in Ukrainian].
18. *Radziwiłł, A. S.* (1980). Pamiętnik o dziejach w Polsce. Warszawa. T. III: 1647–1656. [in Polish].
19. *Sanin, G. A.* (2005). Rossiya, Ukraina i Transil'vaniya v sisteme mezhdunarodnykh otnoshenij serediny XVII v. *Gosudarstvennost', diplomatiya, kul'tura v Central'noj i Vostochnoj Evrope XI–XVIII vekov*, pp. 100–125. [in Russian].
20. *Smolij, V. A., Stepankov, V. V.* (2009). Bohdan Khmel'nyts'kyj. Sotsial'no-politychnyj portret: naukove vydannia. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
21. *Smolij, V. A., Stepankov, V. V.* (2009). Ukrain's'ka natsional'na revoliutsiia XVII st. (1648–1676 rr.). Kyiv: Vydavnychyj dim «Kyievo-Mohylians'ka akademiia». [in Ukrainian].
22. *Stepankov, V.* (2015). Zhvanets'ka kampaniia 1653 roku ta ii naslidky dlia kozats'koi Ukrainy: dzherela do vyvchennia temy (na dopomohu vykladacham, uchyteliam, studentam ta kraieznavtsiam). *Problemy dydaktyky istorii*, (6), pp. 36–69. [in Ukrainian].
23. *Wójcik, Z.* (1991). Wielkie Księstwo litewskie wobec Szwecji, Rosji i powstań kozackich. *Przegląd Wschodni*, (T. I. Z. 3), pp. 557–593. [in Polish].

**The prospects of cossack ukraine «being in ward» to moscow after 1654
in the views of albrecht stanislaw and janusz radziwill**

The article revealed the essence of Ukrainian policy of Moscow after the assumption of royal patronage by B. Khmelnytsky in early 1654, lighting of the views of the political elite of the Grand Duchy of Lithuania in the middle of XVIIth century – the great Chancellor Albrecht Stanislaw Radziwill and Vilna governor, field Hetman Janusz Radziwill. Factors, influenced the perception, understanding and evaluation of the plans and aims of Moscow in Cossack Ukraine by the Lithuanian power elite, were determined.

From one hand, warning of the Ukrainian Hetman of the danger from Moscow by the Lithuanian officials was found to be one of the ways to achieve the break of Ukrainian-Russian military alliance (this was the main task of the Polish-Lithuanian politicians) and the return of Cossack Ukraine to the Commonwealth by creating a sharply negative image of Moscow State. However, on the other hand, it certified the real understanding of representatives of the Lithuanian ruling elite that Cossack Ukraine really started «to be in ward» to Moscow after Pereyaslav, but only in the context of inherent in Kremlin's vision of the future place of Ukrainian lands in the Moscow State. In fact, it was the transformation of Cossack Ukraine and the Ukrainian society into «subject villeins».

Key words: Commonwealth, Grand Duchy of Lithuania, elite, Moscow, Cossack Ukraine.